

UZAK YOL

MUKAY ELEBAYEV (1906-1944)

Genel Bakış

Yazar Mukay Elebayev 1906 yılında Kırgızistan'ın Isık Göl bölgesi, Tüp mahallesi, Çon Taş köyünde dünyaya gelmiştir. Çağdaş Kırgız edebiyatının kurucularındandır. Yazar, şair, dramaturg, çevirmen, bestekâr ve oyuncu Mukay Elebayev küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş, çocukluk ve gençlik yılları çok büyük zorluklar içinde geçmiştir. Mukay Elebayev'in gençlik yılları Çarlık Rusya'nın tarih sahnesinden çekilmeye, Bolşevik iktidarının hüküm sürmeye başladığı yıllara rastlar. Elebayev, o dönemde çileli bir hayat süren Kırgız halkının acılarına bizzat tanıklık etmiş ve bu acılar onun şahsiyetinde derin izler bırakmıştır. Hemen birçok eserinde bu izleri görmem mümkündür. 1924'te Tüp bölgesi Monastr köyünde yeni kurulan Ziraat Fakültesi'ne giren ve aynı yıl Kırgızistan'ın ilk süreli yayını Erkin Too gazetesinde yayınlanan Zarıgam adlı şiiriyle ünlenen Mukay Elebayev kısa ömrüne birçok edebî ve kültürel çalışma sığdırmıştır. Eylül 1943'te askere alınan ve cepheye gideceği zamana kadar yerli askerlerin eğitildiği kışlada eğitim gören Elebayev 31 Mart 1944 tarihinde savaşa katılır ve 15 Mayıs 1944 tarihinde cephede savaşırken hayatını kaybeder. Mezarı, Sankt Petersburg şehri, Pskov kasabası, Lonev mahallesindedir.

Mukay Elebayev mensur eserlerinde dönemin yaşantısına eğilen, gördüklerini, başından geçenleri ve tanık olduğu olayları eserlerine konu edinen bir yazardır. Belli bir tarihî süreçte yaşanan olaylar romanın konusu olmakla birlikte okurlar yazarın bu olaylar hakkındaki şahsî düşünceleriyle de sık sık karşılaşır. Kırgız eleştirmen Keneşbek Asanaliyev Uzak Yol romanının Rus yazar Maksim Gorki'nin otobiyografik romanlarının etkisi altında kaleme alındığını ifade etmektedir. Kimi Kırgız eleştirmenler de Mukay Elebayev'i Kırgızların Maksim Gorki'si olarak gördüğünü beyan etmişlerdir.

Eser Mukay Elebayev'in 1936 yılında kaleme aldığı Uzak Col (Uzak Yol) (Eser Uzun Yol şeklinde de çevrilebilir.) modern Kırgız edebiyatının ilk romanıdır. Yazarın ilk önce Önceki Günlerde daha sonra O Günlerde adını vermek istediği Uzak Yol (Uzun Yol), 1936 yılında Semerkant şehrinde yayınlanmıştır. Mukay Elebayev Uzak Yol'u yazmaya 1934 Ocak ayında başlamış ve 2 Kasım 1936'da bitirmiştir. (Aşlar, 2006, 56). 1936 yılında yayınlanan Uzak Yol romanında 1916 yılındaki Ürkün ayaklanması öncesinde Kırgız halkının sosyo-kültürel hayatı ve ayaklanma sonrasında halkın Çin'e göç etmek zorunda kalışı tahkiye edilmektedir. Anlatı, yazarın kendi ailesi ve yakın çevresi etrafında cereyan etmektedir. Yazar, eserinde insanlar arasındaki ilişkilerin yönünü genişletip keskinleştirir ve yaşanan devrin adeta resmini çizer. Çarlık Rusya hakimiyeti döneminde Kırgız toplumunda adaletsizlik ve eşitsizliğin hüküm sürdüğüne sık sık vurgu yapar. Uzak Yol yirmi dokuz bölümden oluşur. (Aşlar, 2011, 65). Yazar romanın genelinde ben anlatıcı tekniği kullanmıştır. Yazarın bu tercihi eserin otobiyografik özellikler göstermesine neden olmuştur. Eserde zaman 1915-1917 yıllarına tekabül eder. Romanda mekan Isık Göl ve civarı, Kazakistan stepleri ve Doğu Türkistan'dır.

Kişiler

Almakan: Anlatıcının, ana kahramanın ablası. Evin en büyüğü.

Anne: Anlatıcının annesi, hasta ve vefat ediyor. Adı Kanışa.

Ana kahraman: Vaka zamanı başladığında henüz on bir yaşında. Evin ikinci çocuğu. Yazarın kendisi.

Bekkul: Kahramanın erkek kardeşi. Evin üçüncü çocuğu, ikinci oğlu.

Eşbay: Kahramanın erkek kardeşi. Evin dördüncü çocuğu, üçüncü oğlu.

Aşımkan: Kahramanın kız kardeşi. Evin beşinci çocuğu.

Bekdayır: Kahramanın en küçük erkek kardeşi. Evin altıncı çocuğu.

Kız çocuğu: Evin son çocuğu. Ailesi onu evlatlık vermiş, ancak bir yaşına girmeden ölmüş.

Ablalar: Kahramanın üç ablası daha var, aile onları evlendirmiş. Birinin adı Çüköy.

Burmaka: Anne öldükten sonra eve çocuklara bakmak için gelen kadın. Kahramanın yengesi.

Elebes: Kahramanın babasının ağabeyi, amcası. Burmake'nin kocası. Yoksul. Endişeli ve telaşlı.

Baba Elebay: İş ve yiyecek bulmak için gurbette. Kızıl Kıya'da vefat ediyor.

Anneanne: Güçlü ve otoriter bir kadın.

Dede: Vaka zamanında vefat etmiş. Varlıklı.

Ayımcan: Kahramanın dayısının eşi.

Kurmanbay: Kahramanın dayısı ve akranı.

Sarıbay: Civarda zenginliğiyle nam salmış biri. Sayısız atı var. İsmayıl, Bukara, Karıbay adlı oğulları var.

Başarın: Kızıl Kıya'da yaşayan varlıklı Rus.

Postacı Metirey: Varlıklı bir tüccar.

Barktabas, Baalabas, Elebes, Estebes, Elebay: Kahramanın amcaları.

Beyşembi: Elebes'in tek oğlu. Onun da üç oğlu var. Kahramanın kuzeni.

Urmambet: Estebes'in oğlu. Estebes ölünce kahramanın babası Elebay yeğeni Urmambet'i evlatlık alır.

Vasiliy: Kahramanın yanında uşak olarak çalıştığı iri yapılı Rus.

Ibıke: Varlıklı yerli yöneticilerden biri. İyiler grubundan.

Saadanbay, Mergenbay, İygenbay, Derkenbay, Orozbay, Kartanbay: Kahramanın varlıklı dayıları.

Baybolot: Kızıl Kıya'da tanıştıkları komşu. Gerçekleri çekinmeden söylediği için hapse atılır.

Karpık: Kızıl Kıya bölgesinin en zengin adamı. Civarda cimriliği ve açgözlülüğüyle ünlü.

Çonkol: Çarlık tarafından atanan Rus yöneticilerden biri. Halka ettiği zulümle tanınıyor.

Bala Kurman ve Çon Kurman: Kensa muhafızları. Acımasızlıklarıyla tanınırlar.

Bayzak: Yerli yönetici. Boy amiri.

Ibıke: Yerli yönetici. Boy amiri.

Solto: Kahraman ve kardeşi Bekkul'u haşhaş çizim işine götüren akraba.

Kıdır, Baatırkan, İrskeldi, Soodonbek: Kırgızların Bugu boyunun ileri gelenleri

Abubakır, Uzak, Camanke: Kazakların Alban boyunun ileri gelenleri.

Çüköy: Almakan'dan büyük abla, kocasından kaçarak çıkagelir. Sonra bir sığır karşılığında kocaya verilir.

Mamirmazin: Ak Suu'da hilekâr Uygur imam. Kardeşler bu evde uşaklık ve çobanlık yapar.

Camat: Kahramanın Toguz Bulak'ta birlikte çobanlık yaptığı arkadaşı.

Colaman: Kahramanın çoban arkadaşlarından biri. Kazak. Masal anlatır, türkü söyler.

Akmat: Civardaki tecrübeli çoban. Güteryüzlü.

İymankul: Mamirmazin'in evinde uşak. Kazak. Ak Suu'daki ağabeyi tarafından Mamirmazin'e verilmiştir.

Şadıkan: Kahramanın Kırgız Say'da karşısına çıkan ve yanında sığır çobanlığı yapmaya başladığı

Kırgız.*Ciydekan*: Şadıkan'ın hanımı.

Alımcan: Kırgız Say'daki Tatar.Elinden her türlü iş gelir. İki oğul sahibi.

Olay Örgüsü

Annenin ölümü. Yoksulluk, Hastalık ve Çaresizlik Herkesin yaşadığı obanın biraz uzağında bulunan yalnız evin önündeki kara çadır evde anne ve altı çocuğu hasta yatmaktadır. Abla Almakan annesine bakmaya çalışır, aile çok yoksuldur. Anne hastalıktan dolayı vefat eder, annenin vefatından sonra geride kalan altı öksüze yengeleri Burmake bakmaya başlar. Öksüz kalan çocuklar da hasta ve bakımsızdır. Tifoya yakalandıkları için hareket edecek halde değildirler. Baba gurbette iş ve aş peşindedir. Çocuklar her gün babalarının dönmesini bekler.

Anneannenin Kahramanı Kendi Köyüne Götürmesi Kahraman için yeni köy yeni bir dünyadır. Burada çobanlık yapmaya başlar, koyunları otlatır. Köydeki çocuklarla tanışır. Bir gün bir çocukla kavga edip elbisesi yırtılır. Anneannesi bunu görünce kahramana kızar ve hep söylediği üzere kahramana "nasipsiz" der. Oğlu Kurmanbay ne kadar şımarıklık yaparsa yapsın anneannesi oğluna "nasipsiz" demez. Bu sebeple kahraman "nasipsiz" sözünün sadece öksüzler için kullanıldığını düşünür. Kahramanın çocukla kavgasını akranı olan dayısı Kurmanbay kendi annesine yetiştirir. Kahraman ve dayısı birbirinden hoşlanmaz. Kurmanbay annesinin hayvanlara tekme atanlardan hoşlanmadığını bildiği için kahramana hayvanlara tekme attığıyla ilgili iftiralar atar. Anneannesi geçen sene vefat eden dedesi için bir kabir yaptırmaktadır.

Zengin Sarıbay'ın Sadakası Sarıbay'ın eşi kahramanı davet eder. Sarıbay'ın evi Ken-Suu'nun en güzel evidir. Sarıbay'ın kahramanı davet etmesi kahramanı oldukça şaşırtır, bu gurur duyulması bir durumdur. Kadın kahramana yedi bakır kuruş verir. Zenginliğiyle ünlü Sarıbay'ın eşi sadece yedi bakır kuruş verdiği için kahraman bunun bir sadaka olduğunu anlar. Kadın kocası Sarıbay'ın iyileşmesi için ahaliye sadaka dağıtmaktadır. Kadın sadakayı verdikten sonra mollalar gibi başını sağa sola oynatarak elindeki bakır kuruşlara üfleemektedir. Kahraman yedi bakır kuruşunu alıp evden uzaklaşır.

Elebes'le` Birlikte Kızıl-Kıya'ya Gitmeleri Kahraman anneannesinin köyünde üç ay kaldıktan sonra amcası Elebes gelip kahramanı götürür. Anneanesi karşı çıkmaz. Kahramana kendi yeleğini verir. Kahramanın anne tarafı varlıklı olsa da cimridir. Elebes ve kahraman birlikte Çon-Taş'a uğramadan Kızıl Kıya'ya giderler. Çünkü Elebes yeğenlerini, yani kahramanın kardeşlerini de Kızıl-Kıya'ya götürmüştür. Elebes orada yol işçisi olarak çalışmaktadır. Artık hepsi tek bir evde yaşamaktadır.

Kızıl Kıya Kızıl Kıya Karkıra pazarına gelmeden yaklaşık elli kilometre beridedeki geçidin olduğu bölgeye verilen addır. Karkıra ise Karakol, Carkent, Kulca, Narınkol şehirlerinin tam ortasında yer alır. Kızıl Kıya'nın eteklerinde yaz kış orada yaşayan yedi sekiz aile vardır. Bu aileler yol işçisi olarak orada bulunmaktadır. Çarlık çeşitli köylerden bu insanları toplayıp yol işlerine yardım etmeleri için yerleştirmiştir. Yol işçileri posta arabalarının bölgeden sağ salim geçmesi için yolları onarırlar, posta arabaları yolda kalacak olursa Çarlık memurları işçileri döver. Bu sebeple bu insanlar yaz kış tetiktedir. Ayrıca Kızıl Kıya'ya bölge yöneticilerinin hemen hepsi sık sık uğrar.

Kızıl Kıya'nın en zengini Başarın adlı bir Rus'tur. Uzun zamandır civarda yaşamaktadır. İnekleri yılda yaklaşık yetmiş seksen kez buzağılar. Elebes'in gelini Canımcan bu Rus'un ineklerini sağmaktadır. Bölgede çok sayıda bal yetiştiren veya hayvancılıkla uğraşan Rus ahali vardır. Ancak en varlıklı kişi Başarın'dır. Sadece Kızıl Kıya'nın yaklaşık otuz kilometre ilerisindeki Kuturğan Bulak'ta postacı Metirey adlı bir tüccar vardır Başarın'ın zenginliğine yakın.

Babanın Vefatı Kahraman Kızıl Kıya'ya gittiğinde babası hasta yatmaktadır. Oğlunu güçlkle tanır. Burası dedesinin köyünden sonra kahraman için hayatın zorlaşacağı bir yerdir. Tüm aile toplam on dört kişi tek bir evde yaşamaktadır. Kahramanın buraya getirilmesinin asıl sebebi de budur, son kez babasını görmesini istemişlerdir. Çok geçmeden baba vefat eder.

Urmambet'in Gelişi ve Gidişi Aile eski zamanlarda Kalmuklar'dan kaldığı düşünülen etrafı taşlarla çevrili yaklaşık bir dönümlük alanda Tüp nehrinin kıyısında boz evde yaşamaktadır. Bu alana Serke'nin Avlusu adı verilmiştir. Yoldan geçen yolcular burada yol işçilerinin evine uğrayıp mola verir. Urmambet yıllarca gurbette çalışmış ve yıllar sonra Elebes'in yaşadığı yere gelmiştir. Urmambet gurbette gittiği hiçbir yerde dikiş tutturamamış biridir. Çocukken de şımarıktır. Urmambet akrabalarının yanına gelse de oraya uğrayan yük taşıyıcısı Tatar gençlerle Karakol şehrine gitmek için anlaşır. Akrabalarıyla konaklamadan hemen o gece Tatar gençlerle Karakol şehrine gider. Kahraman Urmambet'i o yılın baharında tekrar görür. Urmambet değişmiştir, anlaşıldığı kadarıyla bu sefer Karakol şehrinde Karkıra'ya gitmektedir. Ancıyanlı bir zenginin evinde uşak olarak çalışmaktadır. Yol boyu başına gelenleri ve Çarlık askerlerinden kaçışını anlatır.

Kahramanın Uşak Olarak Çalışması Bu olaylar yaşandıktan sonra amca Elebes kahramanı Vasiliy adlı bir zengin Rus'un evine uşak olarak verir. Aylık iki som kazanacaktır. Vasiliy'in evi Isık Göl bölgesi, Tüp ilçesindedir. Elebes ve kahraman Vasiliy'in evine uzunca bir yolculuktan sonra varırlar. Kahramanın eve girince dikkatini ikonalar çeker, aslında kahraman daha önce bu ikonaları Rus Başarın'ın evinde de görmüştür. Kahramanın dikkatini asıl duvardaki bir savaş tablosu çeker. Vasiliy misafirlerine sofraya kurar. Kırgızca pek az konuşur, ergenlik çağındaki kızı ise gayet güzel Kırgızca konuşmaktadır. Yemekten sonra Elebes gider ve kahraman bir "esir" gibi orada kalır. Kahraman Vasiliy'in evinde zor şartlar altında çalışır. Bir süre sonra elbise konusunda anlaşmazlık yaşanır. Vasiliy ve ailesi kahramana eski elbiseleri dahi vermek istemez. Kahraman Vasiliy'in evindeki ağır çalışma şartlarına dayanamaz ve kaçır. Evine dönen kahramanı gören Elebes ve kardeşleri şaşırırlar.

Urmambet'in Askerliğe Alınması Kahraman evine döndüğü günden birkaç gün önce Çarlık Rusya hükümetine bağlı bölge valiliği tüm nahiyeye amirlerine her köyden dört asker alınmasıyla ilgili bir emir göndermiştir. Kahramanın ailesinden de Urmambet'in askere alınacağı söylentisi yayılır. İşin aslını öğrenmek için Beyşembi Isık Göl'e gider. Geri dönen Beyşembi'ye Elebes haberin doğru olup olmadığını sorar. Beyşembi haberin doğru olduğunu söyler. (Elebayev, 1974, s.162) Erkesarı boyundan bir asker verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sebeple Urmambet'i Çarlık Rusya ordusuna asker olarak vermek ister boyun ileri gelenleri.

İyiler ve Kötüler Eserin 162. sayfasında karşımıza çıkan *cakşılar* (jakshylar) yani *iyiler* terimi 1915'li yıllarda Kırgız halkı arasında kullanılan bir terimdir. *Cakşılar* yerli yöneticiler için kullanılır (bey, boluş { Sovyetlerden önce ve SSCB'de 1930'lu yıllara kadar bir idareci tarafından yönetilen bölge, nahiyeye. 2. Bu bölgenin yöneticisi.}, manap {Ağa, sözü geçen, varlıklı kimse.}, kanaat önderleri) *camanlar* yani

kötüler terimi ise yoksullar ve ırgatlar için kullanılmıştır. Bu terimleri zengin yöneticilerin çıkardığı düşünülmektedir. Söz konusu “iyiler” Urmambet’i askere göndermek istemektedir. Urmambet en son bir Dungan’ın yanında uşaklık yapmıştır, askere yazıldıktan sonra Karakol şehrine gidip orada iyilerin atlarını şiddet kullanarak elinden almıştır. Çarlık Rusya hükümeti askere alınanlara dört yüz som verse de bu paranın iki yüz elli somunu yerli yöneticiler almaktadır. Urmambet nahiye amiri Ibike’nin atını ele geçirir. Halk sıradan bir adamın nahiye amirinin atına binmesini yadırgar. Urmambet askere gitmeden önce Kızıl Kıya’ya uğrar. Artık eskisi gibi değildir, değişmiştir. Üzerinde gri asker elbisesi, ayağında yeni çizmeler vardır. Askere alınanların hepsi bu şekilde giyindirilmiştir. Aile Urmambet’i askere uğurlar. Kahraman Urmambet’in silueti kaybolana kadar ardından bakar.

Kış, Zil Sesi Kış gelir. Karanlık ve fırtınalı bir gecede aile uykuya dalar. Rüzgar tüm gücüyle çadırın keçe kapısını yerinden oynatmaktadır. Gecenin içinde rüzgarla karışık bir zil sesi duyulur. Yol işçisi olan Elebes gelenlere yardım etmek için yerinden fırlar. Karanlık ve fırtınalı gecelerde kulakları çınlatan zil sesi yol işçilerini defalarca kez korkulara salmıştır. Postacılar yardım etmek için gece atlarıyla yola çıkarlar. Postacıların atları daha güçlüdür, yol işçilerinin yardımını olmadan da geçidi aşabilecek durumdadır. Beyşembi’nin atı ilerlemeyip yolda durunca posta memuru Elebes’i yanlarına çağırır. Adam Elebes’e okkalı bir tokat indirir ve onu kara batırır. Bu sıradan bir durumdur, çünkü yol işçilerinin çoktan yolu temizlemiş olması gerekmektedir. Bu durum yol işçileri için adeta bir kanundur.

İneklere El Konması ve Vergiler Capak ve Boor boyları arasında yaşanan kanlı hadiselerden sonra iki tarafın büyükleri anlaşma yaparlar. Anlaşma üzere bir üyesini kaybeden Capak boyuna Boor boyu büyükbaş hayvanlarını verir. Elebes ve komşu Baybolot’un inekleri bu sebepten ellerinden alınır. Elebes’in oğlu Beyşembi ineklerin peşinden Isık Göl’e gitse de aradan iki gün geçmeden “iyilerden” dayak yediği haberi gelir. Beyşembi eve yanında biriyle döner. Yanındaki kişi Karabay amirdir. Beyşembi olanları anlattıktan sonra Karabay’ın üstüne on beş som vergi istediğini söyler. Burmake “iyilerin” halkın elinden her şeyi aldıklarını ve insanları sürekli sömürdüğünü söyleyerek buna karşı çıkar. Amir Karabay “Hey Baybiçe, halk ile birlikte olmak gerekir. Halkın birliğinden çıkmak yanlıştır, der çok akıllı biriymiş gibi.” (s.171) Burmake isyan etmekte haklıdır, çünkü bir yandan Çarlık yöneticileri, bir yandan yerli yöneticiler halktan sürekli vergi almaktadır. Halk çaresizdir. Ertesi gün Beyşembi vergi parası için amir Karabay ile birlikte Vasiliy’in evine gider.

Çonkol ve Yardımcılarının Halka Zulmü Bir gün yörede gaddarlığıyla tanınan Çonkol yardımcılarıyla çıkagelir. Herkes tedirgindir. Elebes ve ailesi de korkmuştur. Çonkol öfkeli bir şekilde toplanan kalabalık içinden birilerine saldırır ve küfürler savurur. Birçok kişiyi döver kimse ses çıkaramaz. Çonkol kalabalığı koyun güder gibi sürer ve yol üzerindeki taşları toplatır, yolu temizletir. İnsanlar ellerindeki kazma küreklele yolu onarır. Çonkol gözcülük yapar. Birinin başını kaldırdığını görürse hemen ona dayak atar. Çonkol yemek yemek için bir kenara çekilir. Kırgız yemeklerine alışmıştır.

Kensa Muhafızları Bölgede yerli yöneticilerin ve yanındaki güvenlik görevlilerinin dışında Kensa Muhafızları ve Kızıl Çok adı verilen güvenlik görevlileri ellerinde kılıçları ve kızıl bereleriyle devriye atarlar. Bu görevliler Karakol şehri yöneticileri tarafından atanmaktadır. Bu muhafızların görevi yolcuların güvenliğini sağlamak ve kaçakları yakalamaktır. Ancak bu muhafızlar güvenliği sağlamak yerine halkın malına, hayvanlarına el koyar; kendilerine karşı koyacak olanları döver, gerekirse öldürür ve bu şekilde yoksullara zulmeder. Bu muhafızların içinde Bala Kurman ve Çon Kurman acımasızlıklarıyla ünlenmiştir. Günlerden bir gün Bala Kurman gelir ve Beyşembi’ye İyri-Suu’ya taşınmalarını emreder. Elebes ve Burmake karşı çıkarlar, ancak kabul görmez. Karkıra’ya altmış çadır kurulması için valilikten emir gelmiştir. Bu çadırlarda Almanya’ya gönderilen askerlerin konaklayacağını söylenir. Karakol’dan rübeli insanlar gelecektir. Bölgeden askerlerin geçeceği haberi doğrudur. Karakol’dan Carkent’e gönderilen askerler buradan geçecektir. Bu sebeple ahali tüm hayvanlarını dağ sırtlarında, ormanda saklamaktadır. Bala Kurman atını gasbettiği birini ölesiye döver. Muhafızlar, yerli yöneticiler ve diğer varlıklı kimseler sürekli yoksul halka zulmetmektedir.

Mektup Urmambet’ten bir mektup gelir. Kahraman, imam Turat’ın evinde az çok okuma yazma öğrendiği için aile mektubu ona okutur. Kahraman hayatında ilk defa bir mektup görmüştür. Urmambet mektubunda Ukrayna, Aşkabat gibi yerlerde bulunduğunu dile getirmektedir. Nerede duracakları belli değildir. Urmambet mektubunun sonuna bir şiir eklemiştir.

Çarlık Rusya’nın Her Haneden Bir Erkeği Askerliğe Çağırması Halk arasında Ak Padışa (Rus Çarı) Kırgızlardan asker toplayacak haberi yayılır. Bu haber ilk önce “-miş, -mış” şeklinde çıksa da zaman

geçtikçe ciddileşir. Asker değil cephede siper kazmak için işçi alıyorlar haberleri de araya karıştır. Gençler ne pahasına olursa olsun Çarlık Rusya ordusuna katılmak istemezler. Vatanlarında ölmeyi tercih ederler. Eğer zorlanacak olurlarsa ellerindeki malları satıp kurtulmayı planlarlar. Varlıklılar kendi yerlerine yoksul ailelerin çocuklarını askere gönderme planları yaparlar. Boyun ileri gelenleri Kıdır Baatırkan, İrskeldi, Soodonbek toplanıp askerlik meselesini konuşurlar. Bazıları gençleri askere göndermeyi kabul eder, bazıları etmez. Yoksul ailelerin çocukları bizi askere gönderirseniz önce sizi ortadan kaldırır öyle askere gideriz dedikleri için boyun ileri gelenleri korkup kararsız kalırlar.

Haşhaş Çizimi Askere alınma haberlerinin ayyuka çıktığı günlerde haşhaş (afyon) çizimi vakti de gelmiştir. Birkaç yıldır Kırgız topraklarına Çinliler ve Dunganlar geldiğinden beri bölgede haşhaş ekimi çoğalmıştır. Daha önceleri haşhaş daha çok Ürümçi, Kaşgar, Tursonku gibi yerlerde ekilirken son zamanlarda Kırgız topraklarında da ekimi çoğalmış, hatta bu işten para kazanan Kırgızlar da ortaya çıkmıştır. Bir gün Solto adlı akrabaları gelip Bekkul ve kahramanı haşhaş çizmeye götürür. Komşu lbray'ın oğlu Kıdırman'ı da alarak Solto'nun köyü Saritologoy'a doğru yola koyulurlar. Burada beş altı hektarlık alana ekilmiş haşhaşları çizmeye başlarlar. Alan Solto ve Karakol'da yaşayan Abdılada adlı biri tarafından ekilmiştir. Alanda çalışan işçi Dunganlar hüzünlü türküler söylemektedir.

Baybolot'un Hapse Atılması Günlerden bir gün kahraman haşhaş çizim işinden dönerken komşusu Baybolot'u görür. Yanında kensa muhafızlarından biri vardır. Yerli yönetici İbıke'nin evine gelmişlerdir. Uzun zamandır burada vilayet komiseri kalmaktadır. Onların peşinden kahraman da eve girer. Vilayet komiseri oradadır, ancak Çonkol yoktur. Vilayet komiserinin önünde dik çökmüş halde amirler ve diğer "iyiler" oturmaktadır. Kahramana çekilmesini söylerler, kahraman kapı arkasına çekilir. Baybolot girince İbıke onu vilayet komiserine şikayet eder ve "Hazretleri, o yaramaz adam işte bul!" (s.198) der. Vilayet komiseri Baybolot'a bağırır. Baybolot askerliğe alınacakların olduğu listeyi amirin elinden almış ve amiri de dövmüştür. Baybolot suçunu kabul eder, ancak adaletsizliğe karşı isyan etmektedir. "Listeyi aldığım doğrudur, ancak neden sadece bizleri askere alıyorsunuz? Eğer siz gerçekten iyi bir yönetici olsaydınız bu meseleyi adaletle çözerdiniz?! O listede zenginlerin, yöneticilerin çocukları var mı? Zenginler çocuklarını göndermiyor, onların yerine biz fakirler gidiyoruz Hani nerede sizin adaletiniz?!" (s.199) diyerek vilayet komiserine bakar. Vilayet komiseri "Göstereceğim sana!" diyerek Baybolot'a bağırır. "Çar'ın adaletli çağrısına nasıl karşı çıkarsın it, sana şimdi ne yapayım?!" (s.199) deyince Baybolot hiç çekinmeden cevap verir: "Çar'ın adil olduğunu söylüyorsun. Topraklarımızı işgal edeli elli yıl oldu. İşgalden beri çekmediğimiz kalmadı. Suyumuzu ve topraklarımızı ele geçirdi. Buna alıştık. Yerimizi yurdumuzu bırakıp başka diyarlara gittik. Göreceğimiz günden, içeceğimiz sudan ayrıldık. Biz küçücük topraklara bile sahip değilken Rus köylülerine kırkar ellışer hektar arazi verildi. Toprağımıza işlemeye suyumuz yok. Ak karlı tepelerdeki pınarlara bile el koydu. Hayvanlarımızı otlatacak yerimiz yok. Sürekli vergi vermekten başımızı kaldıramıyoruz." Bunlar yetmiyormuş gibi amirler de sürekli tepemizde. Vergileri ödeyemezsek hapse atıyorlar. Şimdi de tutmuş asker almak istiyorsunuz. Şimdi söyle bakalım, nerede Çar'ın adaleti?!" (s.200) Bu sözlerden sonra Baybolot hapse atılır. Baybolot'un bu sözleri Çarlık Rusya'nın sadece Kırgız halkının yaşadığı topraklarda uyguladığı acımasız koloni siyasetini göstermektedir. Bu sebeple Türkistan halkları her fırsatta Çarlık Rusya'ya karşı ayaklanmışlardır. 1916 yılında patlak veren Ürkün ayaklanmasının nedenleri Baybolot'un sözleri arasındadır.

Baybolot'un Mektubu Baybolot hapisten mektup gönderir. Mektubu kahraman okur. "Hapishanede yatıyorum. Hiç kimse derdimi dinlemiyor. Kırgızları burada adam yerine koymuyorlar. Apoletleri parıldayan polisler bizi muhafızların yanına yaklaştırmıyor. Tepedekilere ulaşmak mümkün değil. Kırgızların "iyileri" ise sadece bey ve yönetici olmak derdinde. Yakınlarına iş ve aş bulmakla meşguller. Rüşvet alıyorlar. Halkı kan ağlatıp rüşvet alanlar itibarlı. Bunu yapmayanlar bir işe yaramaz diye biliniyorlar. Büyüklerin umurlarında değil halkın hali. Tek dertleri makam ve mevki. Halka vergi çıkartıp yoksulların yirmi koyununu yüz gösterip vergiyi artırmak, zenginlerin bin koyununu da iki yüz gösterip vergisini azaltmak. Karşı çıkacak olanları beylere, muhafızlara dövdürüp çile çektirmek ve mahkemede süründürmek. Tek dertleri bu. İşte halkı sömürenler bunlar. Baharda bir som verse, güzün bir koyun alır. Bir ayakkabılık deri verse bir sığır alır. Rüşvet Kırgızların içine işlemiş. Rüşvet vermeden bir iş yaptırılmazsın. Dertini mahkemeye anlatacak olsan bir ineğini satman gerekir. Yakınlarda Satarkul ailesiyle mahkemeye dilekçe vermek için Karakol'a gitmiş. Görünen o ki ona kimseden bir hayır yok!" (s. 202)

Buğday Hasadı ve Haşhaş Buğday hasadı zamanı gelir. Halk artık eskisi kadar ekin ekmesine de toprak bu sene iyi ürün vermiştir. İnsanların az ekin ekmesinin ana sebebi haşhaş ekimidir. Haşhaş çok

daha kârlı olduğu için insanlar haşhaş ekimine yönelmiştir. Halk bir yandan ekim biçim işleriyle uğraşırken bir yandan da sanki savaşa hazırlanıyormuşçasına ustalara mızrak, kılıç gibi savaş aletleri yaptırır; atlarını hazırlar. Halk arasında bir tedirginlik hâkimdir. İşçiler zaman zaman haşhaşları saklayıp zulular. İşçiler bu araklamayı Çinli işçilerden öğrenmiştir. Tarlada çalışan işçiler sahayı ölçmekte olan Rusları izleyip aralarında “Bunlar gelip topraklarımızı ölçmeye başladığından beri başımıza gelmeyen kalmadı. Her sene daha çok toprağı elimizden alıyorlar! Buraya tamamen Ruslar yerleşecekmiş...” (s.204) diye konuşurlar.

Elebes Bekkul ve Kahramanı Götürür

Bir süre sonra Elebes amca Bekkul ve kahramanı gelip götürür. Böylece haşhaş çizimi sona erer. Öte yandan halk arasında askerlik mevzusu hararetle tartışılmaktadır. Kırgızlar Çarlık Rusya ordusuna asker vermezse Çar'ın savaş başlatacağı ve halkı kılıçtan geçireceğı konuşulmaktadır. Yolcular Kızıl Kıya'ya doğru yol alırken yolda Elebes'in tanıdığı bir aileye misafir olurlar. Çok geçmeden uzaklardan sesler duyulur. Atını bağırıp çağırarak atını dötrnala sürmektedir. O sırada kalabalık toplanmıştır. Elebes amca kalabalığa ne olduğunu bağırarak sorar. İnsanlar panik halinde kaçışmaktadır. Kalabalıktan biri dönerek “Padişa (Çar) ile Kırgızlar arasında savaş çıktı!” (s.206) diye endişeyle cevap verir. 1916 yılında patlak veren ve Ürkün adıyla bilinen ayaklanmanın ilk ortaya çıkış anı eserde bu cümle ile verilir.

Ürkün

Ürkün, 1916 yılında Türkistan halklarının Rusya Çarlığına karşı gerçekleştirdiğı ayaklanmaya verilen adlardan biridir. Bazı kaynaklarda 1916 Yedisu Ayaklanması adıyla da geçmektedir. Sovyet döneminde yapılan bazı ilmî çalışmalarda emperyalizme karşı ayaklanma, millî hareket, kızıl kırgın gibi isimlerle de nitelendirilmiştir. Kırgızistan'da ve Kırgız edebiyatında ise Ürkün adıyla anılır. Ayaklanma, ağırlıklı olarak Batı Türkistan sınırları içerisinde cereyan etmiştir. Rusya Çarlığı'nın, Türkistan topraklarını sömürgeleştirme çabaları, Çarlık rejiminin gönderdiği idarecilerin halkı sömürmesi, yerli işbirlikçilerin ayrıcalıklı konumu, halkı mecburî göçe zorlayıp Rusya'dan gelen Rus çiftçilere yeni tarım arazileri ve sulak bölgelerin tahsis edilmesi ve son olarak da I. Dünya savaşı sırasında yerli halktan asker alınmak istenmesi halkı ayaklanmaya sevkeden sebepler olarak sıralanır. Ayaklanma Çarlık tarafından acımasızca bastırılmış, yüzbinlerce Türkistan Türkü katledilmiştir. Hayatta kalanların büyük bir çoğunluğu ise Çin'e göç etmek zorunda kalmıştır. 1917 yılında Sovyet iktidarı kurulduktan sonra Kırgızlar ülkelerine geri dönmüş, ancak başka trajedilerle karşı karşıya kalmıştır. Ürkün vakası Kırgız halk edebiyatına ve Kırgız modern edebiyatına yansımıştır. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Kırgız modern edebiyatında en sık işlenen konulardan biri de Ürkün'dür. Ayaklanma ilk olarak 4 Temmuz 1916 tarihinde Hocend şehrinde patlak verir. Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Uygurlar ve Fergana bölgesindeki diğer halklar ayaklanırlar. Ayaklanma kısa sürede Semerkant vilayetine sıçrar. Sengzar, Yam, Zamin, Yenikorgan ve Cizzah gibi ilçelere yayılır. Çar idaresi Cizzah şehrindeki ayaklanmayı vahşice cezalandırır. Cizzah adeta haritadan silinir. O kadar ki bu durum Petersburg'da Duma'nın bir toplantısında dahi tartışılır ve durum eleştirilir.

Kırgızlar ise ilk olarak günümüz Kırgızistan sınırları içerisinde Narın, Çuy ve Isık Göl bölgelerinde ayaklanırlar. Ayaklanma ile ilgili önemli ilmi çalışmalar yapmış olan Sovyet devlet adamı Grigori İsaakoviç Broydo'nun tespitleri dikkat çekicidir: “Kırgızları yok etme politikası, kalanları korkutup Çin'e sürme ve onlardan kalan toprakları ele geçirme, Çarlık'ın tek hedefiydi.” (Broydo, 1991: 116)

Bu hususta Yedisu vilayet valisi İ. A. Alekseyev ise şöyle demektedir: “Kırgız isyanlarının temel sebepleri son on yıl içinde onlara ait 200 bin hektar toprağın kamulaştırılması oldu. Orman alanlarının ellerinden alınması da kötü sonuçlar doğurdu. Sonunda Kırgızlar hayvan bakmak için yaylaların yetmemesi dolayısıyla çok zor durumda kaldılar. Pişpek ve Prjevalsk'a Rusya'dan gelen 40 bin ailenin yerleşmesi Kırgızların ekonomik çıkarlarına zarar verdi.” (Ziyayev, 2007: 380)

Rusya Çarlığı ayaklanmayı milliyetçi ve dinci nitelikli olarak tanımlar ve Türkiye'yi (Osmanlı Devleti) sorumlu tutar. Ama asıl sebepleri; yerli halkı yok etmek, yeni koloniler elde etmek, ağır vergiler, zulümler, gençlerin askerliğe çağırılması gibi sebepleri görmezden gelir. (Maksütov, 2016: 16)

Kızıl Kıya'ya Dönüş ve Çatışmalar

Elebes, Bekkul ve kahraman eve dönüş yolunda “savaş” çıktığını öğrenince panik halinde Kızıl Kıya'ya dönmeye çalışırlar. Yolda karşılarına Beyşembi çıkar. Beyşembi'nin de yardımıyla Kızıl Kıya'ya dönerler. Döndüklerinde ailenin tamamı oradadır. Rus Başarın tüm malını mülkünü bırakıp kaçmıştır. Kızıl Kıya'da da kimsecikler kalmamıştır. Aile Saritologoy'a taşınır. Ahali dağ yamaçlarına yerleşmiştir. Bir süre sonra Don Kazakları ile Kırgız Türkleri arasında çatışmalar yaşanır. Çatışmaya köydeki tüm erkekler katılır. Bu çatışmalarda Kırgızların en cesurları Capa ile oğlu ölü. Bu çatışmadan sonra “iyiler” halktan çekinmeye başlar ve halkla ortak hareket etme eğiliminde

olurlar. Yazara göre “iyiler” bu durumda ikiyüzlü bir tavır sergilemişlerdir. Halk huzursuzdur, sürekli yer değiştirmektedir. Yiğitler geceleri baskına gidip düşmanın malını mülkünü talan ederler. Beyşembi bu çatışmalara katılsa da talan işlerine katılmaz. Halk arasında Kırgız boylarının hangi yerleşim birimlerini ele geçirdikleri, hangi boyların ayaklanmaya katıldığı gibi haberler sürekli konuşulur. Bazı yerlerden de mağlubiyet haberleri gelmektedir. Halk kime inanacağını şaşırmış durumdadır.

Goc Halk tedirgin ve huzursuzdur. Eşyalarını toplayıp göç etmeye hazırlığı içindedir. Yaşanan tüm bu trajedinin tek sorumlusu Rus Çarı II. Nikolay’dır. Halk panik halinde toplayabildiği eşya ve hayvanlarıyla Çin’e doğru göç etmek zorunda kalır. Göç esnasında yolda karşılarına çıkan kimi zengin evlerini veya Ruslardan kalan mal ve mülkü yakarak yollarına devam ederler. Yazarın ailesi de göç kervanının içindedir. Kahraman Colbun adlı bir zenginin atına binmiştir. Ailenin diğer üyeleri de çeşitli binek hayvanlarına binmiştir.

Çin’e Kaçış Çin’e doğru göç eden kalabalık halk Karkıra’da mola verir. Burada yaşayan Kazaklar çoktan göç etmiştir. Geriye çadırlarını ve eşyalarını bırakmışlardır. Göç kervanı Karkıra, Tuz, Kapkak, Tekez, Narıncol’dan geçerek Çin sınırına ulaşır. Bu sırada askerler halka yetişmiştir. Dönemin Türkistan valisi “Kırgızların beşikteki çocuklarına kadar tamamı öldürülsün!” şeklinde verdiği emir halk arasında duyulmuş, bununla birlikte Kırgızların Sayak boyu Çon Taş bölgesine geldiğinde peşlerinden gelen askerler tarafından kurşun yağmuruna tutulmuş ve kitlesel olarak katledilmiştir. Halk bu haberleri duyduğundan oldukça panik haldedir. Geriden gelen Çarlık askerleri top atışlarıyla saldırıya geçer. Sınırdaki Çin askerleri de kalabalığa doğru ateş açar. Kırgız halkı geride Rus askerleri ileride Çin askerleri ortasında iki ateş arasında kalır. Ne yapacağını şaşırarak halk “öleceksen senin elinden ölelim!” diyerek Çin askerlerine doğru hamle yapar. Bu sırada pusuda bekleyen Kalmuklar da halka saldırıp mallarını ve hayvanlarını kaçırmaya girişir. Epey hayvan gasbettikten sonra Kalmuklar kalabalığın arasına dalıp genç kızları kaçırmaya başlar. Halk kızlarını korumaya çalışır. Böylece kalabalık halk Muzart nehrinden geçmek için suya atlar. Nehrin suyu çok soğuktur. Yazar yani kahraman bu epizodu anlatırken “Buradaki ölümleri sorma!” (s.210) der. Kimi insanlar akıntıya kapılıp boğulur, kimileri soğuktan buz tutar. Bir yanda insanlar ölen yakınlarına ağıtlar yakmaya başlar, bir yanda birileri birilerini kurtarmaya çalışır. Büyük bir ölüm kalım mücadelesi yaşanmaktadır. Kahraman Colbun’un koyunlarını güderek ilerlediğinden biraz geride kalmıştır. Halk binbir güçlük ve birçok kayıp vererek nihayet Muzart nehrini geçmiştir. Ancak Çin askerleri ile Kalmuklar halkı rahat bırakmaz, tüm hayvanlarını ele geçirir. Halk düzlük bir alana gelip durur. Ocaklarını hazırlayıp kazanlarda yemek hazırlamak ister, üç gündür kimse ağzına bir lokma koymamıştır. O esnada tekrar silah sesleri duyulur. Halk tekrar panikle hareket eder.

Çin Topraklarında Aradan günler geçer. Halkın durumu giderek kötüleşmektedir. Hayvanların çoğu ya telef olmuş ya da Çinli askerler veya Kalmuklar tarafından gaspedilmiştir. İnsanlar aç ve perişan haldedir. Çaresizlikten bir kap buğday için çocuklarını satmaya başlamışlardır. Açlık ile birlikte tifo salgını başlar. Ölüm adeta kol gezer. Ayrıca gelen halk farklı diyarlara doğru dağılmıştır. Göç kervanının ön tarafları Ürümçi, Küçör, arka tarafları Çolok-Terek, Kök-Terek, Kulca ve Tekes şehirlerine gider. Kış geldiği için herkes başını sokacak bir yer arama telaşıyla sağa sola dağılmıştır. Aile de Kök-Terek’e doğru gitmektedir. Çetin hava şartları aileyi zorlamaktadır. Üç gün içinde Kazakların Kızay boyunun yaşadığı köye ulaşırlar. Köy yedi sekiz çadırdan oluşmaktadır. Aile çetin hava şartları altında çadır kurar. Küçük bir çadırdaki dokuz kişi yaşamak zorundadır. Kısa zamanda Kızaylar ile aralarında birçok benzerliğin olduğunu farkederler, Kızaylar da tıpkı Kazaklar gibidir.

Dilekçe Aile şartlar çetin olsa da burada hayatına devam eder. Kısa bir süre sonra Beyşembi kahramana bir mektup getirir. Mektup bir dilekçedir. Dilekçe Prejevalsk (Günümüzde Karakol şehri) Kırgızlarından Kulca Rusya konsolosluğuna hitaben yazılmıştır. Dilekçede Kırgızların yaşadığı tüm sıkıntılar anlatılarak yardım istenmektedir.

Kulca Aile baharın gelmesiyle birlikte Kulca’ya doğru göç eder. Ellerinde sadece iki at vardır. Yolda karşılarına eli silahlı bir Kalmuk çıkıp atı alacak olur. Beyşembi at yerine on som verince Kalmuk kabul edip yoluna gider. Yolda atın biri ölür. Atın yükünü aralarında paylaşırlar. Yol boyu carma (buğday veya arpattan üretilen içecek) tüketerek yol alırlar. Yolda Kara Ünkür adlı taş mağaraya sığınır. Mağarada Çinliler ile karşılaşır. Aralarında bir Uygur tercümanlık yapmaktadır. Çinliler Beyşembi’den kendilerini Çolok Terek’e kadar götürmelerini ister, ancak Beyşembi yardım edemeyeceğini söyler. Çinliler önce ısrar ederler, sonra birden atlarına binip gider. Aile derin bir oh çeker. Abla Çüköy’ü bir Kızay’a verirler, karşılığında ondan bir sığır alırlar. Aile bunu yapmaya mecbur kalmıştır. Büyük ablası Batıyma da

Çin'e kocasıyla kaçsa da bir Çinlinin eline geçtiği haberini duymuşlardır. Böylece kahramanın iki ablası Çin'de kalır. Aile on üç gün boyunca yol aldığı Suu Aşuu'nun diğer tarafına ulaşır. Uzaklardan Kulca şehri görünür, ancak aile Kalcat adlı bir Uygur'un köyüne gelir. Köyde kahraman, Bekkul ve Eşpay kardeşler yiyecek dilenir. Epeyce ekmek toplarlar. Ardından yola koyulup Dardamti, Akçanotu ve Calgızsay şehirlerinden geçip Ketmen'e ulaşırlar. Dere kenarından giderek dağ yamacında gecelerler. Gündüz uyandıklarında abla Çüköy karşılığında aldıkları sığırın çalındığını görürler. Canımcan iyi bekçilik yapamamıştır. Aile büyükleri onu azarlar. Aile sığırı kaybettikten sonra ellerinde ne varsa hepsini Ketmen'e götürüp satar. Yayan yola koyulurlar. Bir Dungan köyüne ulaşırlar. Haşhaş çizimi zamanı olduğundan birkaç günlüğüne iş bulup çalışırlar. Bir gün öğle arasında çadırda otururken kardeş Bekdayır oturduğu yerde yığılıverir. Bekdayır afyondan zehirlenmiştir. Oracıkta ruhunu teslim etmiştir. Kahraman Canımcan'dan şüphelenir. Bekdayır'ı köyün kenarına defnedirler. Kimsenin ağlayacak gücü bile kalmamıştır.

Ak Suu Aile Ak Suu şehrine doğru yol alır. Yol hem yokuş hem de çöl arazisidir. Ayakları yara bere içindedir. Bayınkazak adlı yere yaklaşır. Yol boyu bir damla bile su görmemişlerdir. Sıcaktan dilleri damakları kurur. Birden bir delikanlı içi su dolu bir kovayla karşılıklarına çıkarır. Kana kana içerler. O akşam Ak Suu'ya ulaşırlar. Ak Suu Carkent'e bağlıdır. Birkaç gün burada konaklarlar. Burada Mamirmazin adında ellili yaşlarda Uygur bir imamla tanışır. Mamirmazin kurnaz biridir. Mamirmazin aileye ülkelerine dönen Kırgızları Rusların öldürdüğünü söyler. Beyşembi bir süre Ak Suu'da konaklayacaklarını söyler. Böylece aile orada kalır ve üç kardeş; kahraman, Bekkul ve Eşpay Mamirmazin ve oğulları Şerpeden ve Bakirdin tarafından paylaşılır. Delikanlılar Mamirmazin'in ailesinin sığırlarına çobanlık yapacaktır. Kahraman ise şehir dışında Östön denilen yerdeki haşhaş tarlasında çalışmak için gönderilir. Kahraman burada çalıştığı sıralarda evden çağrıldığı haberi gelir. Bakirdin'den izin alıp kaldıkları yere gittiğinde Burmake'nin öldüğünü görür. Burmake bir hafta içinde hastalanıp vefat etmiştir. Kahraman tekrar Östön'e döner. İki ay sonra da amca Elebes vefat eder. Hasat zamanı sona erince sahip kahramanı bırakır. Kahraman Mamirmazin'in evine döner, bu sırada aile başka bir eve taşınmıştır. Beyşembi de hastadır. Çok geçmeden vefat eder. Beyşembi her şeye rağmen herkesi bir arada tutmuştur. Elebes amcanın zaman zaman yetimleri satılma demesine karşı çıkmış ve aileyi bir arada tutmayı başarmıştır. Beyşembi öldükten sonra aile fertleri dağılmaya başlar. Yenge Canımcan akrabalarını bulmak için tek oğlunu alıp gider. Eşpay Şerpende'nin elinde işçidir. Bekkul, Aşımkan ve kahraman Mamirmazin'in yanındadır. Beçel ise Beyşembi'nin vefatından sonra ortadan kaybolmuştur.

Toguz Bulak Bir gün Mamirmazin'in karısı koyunların orada kışlaması için kahramanı Toguz Bulak'a gönderir. Toguz Bulak hayvan yetiştirmek için iyi bir yerdir. Ertesi gün Kurban bayramıdır bu sebeple kahramanı hemen göndermezler. Mamirmazin ve diğer Uygur imamlar ev ev dolaşarak Kuran-ı Kerim okurlar. Kahraman Mamirmazin ile birlikte tüm evleri dolaşır, gittikleri her evde Mamirmazin'e insanlar yiyecek ve ekmek verirler. Bir süre sonra heybe dolunca Mamirmazin kahramana eve gidip heybeyi boşaltmasını söyler. Eve giderken kahraman bir zamanlar dilencilik yaparken insanların kendisine bu kadar cömert davranmadığını hatırlar. Kahraman akşama kadar heybeyi dört kez eve götürür. Ertesi gün Camaat adında çoban arkadaşıyla yola koyulurlar. Toguz Bulak kışları hayvanlarını burada tutmak isteyen zenginlerin yeridir. Toguz Bulak'ın otu boldur. Kahraman burada çobanlık yapar. Uçsuz bucaksız bozkırda yaşadığı bu hayattan kurtulmayı hayal eder.

Mamirmazin Ertesi yıl Mamirmazin koyunlarını kendi evinde kışlatır. Mamirmazin aslında keçi zengindir. Ancak o yıl salgın hastalık başgösterir ve birçok keçi telef olur. Kahraman bundan dolayı kendini suçlu hisseder. Sahip Mamirmazin de onun uğursuzluk getirdiğini düşünmektedir. Bir gün sahip Mamirmazin'in en sevdiği teke hastalanır. Hanımı Mukan'ı sorumlu tutar. Mukan anlatıcının ifadesine göre ev sahiplerinin kendine verdiği isimdir, esas ismi Mukay olduğu için, burada ona Mukan demektirler. Eşpay'a Eşan, Bekkul'a Beki, Aşımkan'a da Aşı demektirler. Mamirmazin keçilerin neden hastalandığını sorgular. Bu sırada dışarıdan hayvanların sesi gelir. Kahraman gidip baktığında hasta tekenin öldüğünü görür. Bahar gelince çobanlık görevi İymankul'a verilir. Kahraman evin ağır işleriyle görevlendirilir. Aşımkan mutsuzdur, evin hanımı tarafından sürekli azarlanmaktadır. Bu durum Mukan'ın hoşuna gitmemektedir

Bolşeviklerin Geleceği Söylentisi Halk arasında ilk defa Bolşevikler ile ilgili söylentiler duyulmaya başlar. Denilenlere göre Bolşevikler oralara da gelecektir. Mamirmazin ve etrafındaki insanlar Bolşevikler hakkında hoş sözler söylemezler, bu sebeple endişelidirler. Bir akşam yemeğinde Mamirmazin şöyle der: "Bolşevikler yakınlaşmış. Sayıca çokmuş. Çok geçmeden Carkent'e gireceklermiş. Oraya gelse burası da

tehlikede. Bir gece geceleyip ertesi gün buraya gelirler. Halk Çin içlerine doğru hareket halinde. Mukbul, biz ne yapalım?! (s.251) Çok geçmeden yörenin zenginleri malını mülkünü toplayıp Kulca'ya göç eder. Fakat Mamirmazin hareket etmez.

lymankul ve Mukan Kaçar

Bir gün kahraman ve lymankul Mamirmazin'in evinden kaçmak için anlaşır. Bir gece yola çıkarlar. Hiç durmadan yürüyerek Kırgız Say'a ulaşırlar. Kırgız Say Ak Suu'dan elli kilometre uzaktadır. Don (Rus) Kazaklarının şehridir. Burada hiç Kırgız yaşamasa da adı Kırgız Say'dır. Orada yaşayan Ruslardan yardım istemeye çekinirler. Çünkü 1916 olaylarında Ruslarla çarpışmışlardır. Evlere gidip ekmek ve iş isterler. Bunları bulamayınca dilenmeye başlarlar. Karşılarına çıkan biri onlara akıl verir. Dağlardan ravent kökü getirirlerse buradaki Don Kazakları onlara ekmek verecektir. Tepelerden ravent kökü toplayıp şehre getirirler. İnsanlar onların yanına gelerek bunları satın almaya başlar. Bu şekilde yiyecek bir şeyler bulurlar. Birkaç gün sonra Kaşgarlı bir ailenin yanında iş bulurlar. Yine haşhaş işinde çalışacaklardır. Aradan uzun zaman geçmeden Kırgız Say'da bir Kırgız çoban bulurlar. Adı Şadıkan'dır. Ürkün'de Kulca'ya kadar gidip gelmişlerdir. Kahraman burada bir Kırgız gördüğüne şaşırılmaktadır, Kırgız kelimesi neredeyse aklından çıkmış gibidir. Buradaki Kırgızlar dört kişidir. Onların yanında kalır, sığır çobanlığı yaparak geçimini sağlamaya başlar. lymankul ile yolları ayrılmıştır. Bir süre sonra lymankul'un öldüğü haberini alır. Kahraman eve diğerlerinden daha çok ekmek getirir. Çobanlığın yanında dağlarda daha önce hiç görmediği bir meyve olan böğürtlenleri toplayıp Rus Kazakların evlerine götürür ve karşılığında ekmek alır.

Bolşevikler Gelir

Halk arasında Bolşeviklerin bölgeye geleceği haberleri sık sık duyulur. Bölgenin zenginleri ve ileri gelenleri durumdan oldukça rahatsızdır. Bu sebeple Bolşeviklerin canı oldukları, canavarca hislerle çocukları bile kılıç ve mızraklarla öldürdükleri söylentileri çıkarırlar. Kırgız Say artık eskisi gibi değildir. Zenginler eskisi gibi eğlenceler düzenlememektedir ve kaçış hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Zenginler kafileler halinde göç etmeye başlamıştır. Birkaç gündür kilise bile sessizleşmiştir. Kısa zaman içinde bölgede sadece uşaklar, çobanlar ve yoksullar kalır. Bir iki gün sonra Kırgız Say'a birçok atlı ve piyade asker gelir. Kahraman ve diğer insanlar ilk önce korkar ve onlardan saklanırlar. Askerler gidenlerin kimler olduğunu sorar. Halk ve Rus askerler arasında onlarla beraber bölgeye gelen Tatar gençler tercümanlık yapar. Askerler "Bundan sonra korkmayın. Artık size kimse dokunamaz!" (s.267) der. Çoluk çocuk, kadın, erkek, fakir fukara kim varsa akşamüstü meydanda toplanır. Toplanan kalabalığa bir asker yaklaşır ve herkesi sorgulamaya başlar. Halka kaba davranır, insanları yere yatırıp bazılarını kamçıyla döver. Uzanmakta olan genç bir kızı zorla ormanlık alana götürüp cinsel tacizde bulunur. Ertesi gün halktan biri komutana bu askerin yaptıklarını anlatır. Komutan askeri bulup herkesin gözü önünde kurşuna dizer. Askerler kaçan Don (Rus) Kazaklarından epey kişiyi dağlardan indirir. Çoğu tanınmayacak haldedir. Bunlar Kırgız Say'ın zenginleridir. Yoksullar artık bu zenginlerden çekinmemektedir. Askerler kaçanların bir kısmını kurşuna dizer. Bir kısmını ise serbest bırakmışlardır. Askerler kahramana ekmek ve eski bir gömlek verirler. Kahraman çok sevinir. Hayatında ilk defa böyle bir hediye almıştır. İnsanlar askerlerin ne kadar merhametli olduklarını konuşurlar. Bolşevik askerler Kırgız Say'daki fakirleri toplayıp bir toplantı yaparlar: "Düşmanlarımız Bolşevikler masum insanları acımasızca öldürüyor diye yalan haberler yaymışlar. Bolşevik önüne çıkan herkesi öldürmez. Bolşeviklerin öldüreceği düşmanları bellidir. Bolşevikler sizin gibi gariban insanlar için var. Bolşevikler insanların sıkıntılarını gidermek için var. Bolşevikler sizler için hayatını feda etmeye hazırdır. Biz yeryüzündeki tüm zalimler ve zenginlerle mücadele ediyoruz. Bolşevikler emekçi halka yardım etmeye her zaman hazırdır. Arzuladığınız her şeye ulaşmanız için çalışacağız. Korkmayın! Ömür boyu sizi köle olarak kullananlar ile korkmadan mücadele ederek hayatınızı iyileştirin. Bolşeviklerin sizin için kazandığı haklarınızı sonuna kadar kullanın! İşte Bolşeviklerin sizlere vereceği en güzel ödül budur." (s. 271) Kalabalık bu sözleri coşkuyla karşılar ve Bolşevikleri kutlar. Herkes sevinç içindedir. Ertesi gün şehrin her yerine kızıl bayraklar asılır.

Kahraman Kardeşlerini Almak İster

Kahraman yola çıkıp kardeşlerinin bulunduğu Ak Suu'ya gider. Mamirmazin Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Mamirmazin'in hanımı ve kızı kahramanın kardeşlerini vermek istemez. Kahraman kardeşi Bekkul'un çobanlık yaptığı alana gider. Onu bulur ve Kırgız topraklarına, Isık Göl'e geri dönmek için ikna etmeye çalışır. Karakol şehrine Bolşeviklerin geldiğini, garibanlara, yetim ve öksüzlere yardım edeceklerini söyler. Bekkul ikna olur. Böylece kahraman kardeşi Bekkul'u sahiplerinden kaçar.

Memlekete, Isık Göl'e, Dönüş

Kahraman bütün riskleri göze alarak yola çıkmak ister. Tam bu günlerde bir Rus'un Karakol'a koyun götüreceğini öğrenir. Üç yüz koyun satın alan Rus tüccarı onunla

Isık Göl'e gitmek için ikna eder. Isık Göl bir haftalık yoldur. Şadıkan ve Ciydekan karşı çıksalar da kahraman kardeşi Bekkul'u da yanına alarak Rus tüccarın kafilesine katılır. Kahraman yıllarca süren tutsak hayatından kurtulacağı için mutlu ve umutludur. Çetin yol şartlarında ilerleyip gece mola verdiklerinde kahraman durum değerlendirmesi yapar. Bir zamanlar on dört kişi bir çadırda kalırken şimdi iki kardeş memlekete dönebilmektedir. Çüköy abla Kulca'da bir sığır karşılığında bir Kızay'ın elinde kalmıştır. Bekdayır'ın bir mezar taşı kalır. Elebes amca, Beyşembi, Tokmoldo ve Burmake ölmüştür. Canımcan yenge tek oğlunu yanına alarak akrabalarının yanına gitmiştir. Beçel ortadan kaybolmuştur. Eşpay ile Aşımkan acımasız insanların elinde köle olarak kalmıştır. Kırgızların yaşadığı bu büyük trajedinin baş müsebbibi Çar'dır. Dünya adaletsiz, Çar zalimdir. Kafiledeki Çaparbek ve Çaparkul adlı Kazak delikanlılar yol boyu türküler söyler. Kafile uçsuz bucaksız sarı bozkırda koyunları güderek tüm güçlülere rağmen Isık Göl'e doğru yol alır. Kahramanlar nihayet memleketi Isık Göl'e ulaşır. Orada kalan veya sonradan dönen akrabaları sevinç gözyaşı döker. Kahramanlar eserin sonunda Çon Taş'a doğru yola çıkar... Çon Taş yazarın doğduğu yerdir. Kahraman da kardeşi Bekkul da artık özgürdür.

Temalar

Yoksulluk Romanın şahıs kadrosunun büyük bir çoğunluğunu yoksullar oluşturmaktadır. Bu sebeple yoksulluk ve yoksullar eserin ana ayaklarından biridir. Yazar eserinde sık sık insanların yaşadığı trajedilerin ana sebeplerinden biri olarak yoksulluğu gördüğünü vurgulamaktadır.

Urmambet sağ koynundan kirli bir başörtü çıkardı, ucundaki düğme kadar bir bohçayı çözdü, güçsüz eliyle kuruşlarını saydı. O zaman ona acıyarak: "Eh dünya! Bu zavallıdan almazsa ne olur? Bu millet zavallılara neden acımaz, bütün halk niye benim gibi kaygılanmaz?" diye düşündüm. (Elebayev, 1974, s.154)

Kahraman, Urmambet'in Tatar gençlere onu Karakol şehrine götürmeleri için pazarlık yaptığı sırada ona acır. Dünyanın zalimliğini düşünür. Elinde sadece bir som parası olan bu zavallı Urmambet'ten para almaya ne olurdu sanki diye düşünür. İnsanların zavallı yoksullara neden acımadığını sorgular. Hayatta yoksulluktan daha kötü bir şey olmadığını düşünür. "Hayatta yoksulluktan daha kötü bir şey yok!" (Elebayev, 1974, s.154)

Elebeslerin atı gasbedilince aile üzülür. Atı gasbeden delikanlı Karkıra'ya doğru dört nala yol alır. Aile delikanlının ardından bakabilir. "Birkaç somumuz olsaydı, atımızı kurtarabilirdik. Ah şu yoksulluk!" (Elebayev, 1974, s.187)

Çin'e göç eden halkın orada çetin hayat şartları altında yaşamak zorunda kalışı ve bazı insanların bir kap buğdaya çocuklarını satması da halkın içinde bulunduğu yoksulluğu göstermesi bakımından kıymetlidir.

Adaletsizlik Eserin edebî ve fikrî yapısı adaletsizlik teması üzerine kuruludur. Adaletsizlik eserin tamamına sirayet etmiştir. Gerek Çarlık Rusya'nın bölgeye gönderdiği yöneticiler ve gerekse yerli işbirlikçi yöneticiler halka karşı her zaman adaletsiz davranır. Adaletsizlik eserin hemen epizodunda karşımıza çıkar. Elebayev'in eserde sürekli eleştirdiği ve karşı çıktığı en temel kavramlardan biridir adaletsizlik.

Zengin-Yoksul Çatışması Eserde zengin-yoksul çatışması özellikle Çarlık Rusya ordusunun Kırgız gençleri askere almak istemesiyle belirginleşir. Yoksullar "Zenginler ellerindeki malları satıp çocuklarını kurtarırlar, peki bizler ne yaparız?" (Elebayev, 1974, s.192) derler.

"Fakirlerin için farkı yok. Fakat askere alınsak da bizi gönderenleri öylece bırakmayız." (Elebayev, 1974, s.192)

Elebeslerin atı gözlerinin önünde gasbedilir. Onlar korkularından atın çalınmasına ses çıkaramazlar. "Üzülsek de üzülmesek de artık bir anlamı yok. Fakir fukaranın geçim derdiyle kim ilgilenir. Doru atımız da bir deri bir kemik kalmıştı zaten." (Elebayev, 1974, s.187) diyerek kendilerini avuturlar.

Çarlık Politikaları Çarlık Rusya'nın bölge halkıyla ilgili hiçbir ekonomik ve kültürel programı olmadığı için halk Çarlık tarafından bölgeye gönderilen yöneticiler ve onlarla işbirliği içinde olan yerli yöneticiler tarafından sürekli sömürülmektedir. Bu yöneticiler istedikleri zaman halkın malına el koyabilmektedir. Atlarını ve diğer hayvanlarını ellerinden alabilmektedir. Ayrıca halktan ağır vergiler de toplanmaktadır. Tüm bunların üzerine her haneden asker toplanması kararı alınınca Kırgızlar ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma Ürkün adıyla bilinir. Her haneden bir asker alınma kararı adeta bardağı taşıran son damla olmuştur ve halk isyan etmiştir. Ancak bu isyan Çarlık güçleri tarafından acımasızca bastırılmıştır.

“Bala Kurman birinin atını almayı kafasına koyunca diğer kensa muhafızları gibi atın sahibiyle tartışmaya girmezdi. Gözünü diktiği adama yaşamak istiyorsan in atından demesi yeterliydi. Eğer atı çok beğenirse atın sahibinin de hayatı tehlikeye girerdi. Bir seferinde Bala Kurman’ın “Karakol yolunda bir gün on beş atı gasbettiğini” duymuştum. (Elebayev, 1974, s.176)

Günlerden bir gün Beyşembi’nin oğlu Cumabek “Biri bizim atımızı direktten çözüyor.” diye aceleyle eve girer. Aile dışarı çıktığında Rus giyimli on dokuz yaşlarındaki bir delikanlı atı çözmektedir. Delikanlının Rus okulunda okuduğu bellidir. O zamanlarda okulda eğitim görenler de halkın atlarını elinden almaktadır. Delikanlı Beyşembilerin atını çözüp kendi atını direğe bağlar. Eyeri gaspettiği ata koyar, biner ve gider. Elebes, Beyşembi, Burmake ve diğer aile üyeleri ardından bakakalır. (Elebayev, 1974, s. 186)

Kırgızların “iyileri” ise sadece bey ve yönetici olmak derdinde. Yakınlarına iş ve aş bulmakla meşguller. Rüşvet alıyolar. Halkı kan ağlatıp rüşvet alanlar itibarlı.

Rüşvet Yerli yöneticiler ve Çarlık yönetiminin bölgeye yönetici olarak gönderdiği tipler halktan sürekli rüşvet almaktadır. Yazar eserinde bu durumu sık sık ifade etmektedir. Rüşvet hastalığının toplumun neredeyse tüm katmanlarına yayıldığı gerçeği Baybolot’un mektubunda da okurun karşısına çıkar: “Kırgızların “iyileri” sadece bey ve ağa olma, yakınlarına mevki ve makam bulma derdindeler. Tek amaçları rüşvet yiyerek karınlarını doyurmak, daha da zenginleşmek. Halkın burnundan getirip rüşvet alan insanlar bizde en iyi insanmış gibi kabul görüyor. Hele tüccarlar yok mu?! Yazın verdiği bir somun karşılığında sonbaharda bir koyun alır, bir çizmelik deri verse karşılığında sığır alır... Rüşvet denen şey Kırgızın iliğine işlemiş. Rüşvet vermeden en sıradan işini dahi bitiremezsin! Derdini anlatarak hakkını aramak istediğinde hakime bir ineğini kaptırırsın!” (Elebayev, 1974, s.202)

Göç Göç teması eserde Ürkün ayaklanmasından sonra halkın Çin’e göç edişi üzerinden verilir. Kırgız halkı Çarlık Rusya güçlerine karşı ayaklanmış, zaman zaman bazı askerî denebilecek başarılar kazansa da düzenli bir ordusu ve güçlü silahları olmadığı için Çarlık Rusya ordusu tarafından mağlup edilmiştir. Bu askerî mağlubiyet ayaklanması acımasızca bastırmakta kararlı görünen Çarlık Rusya birliklerinin iştahını daha da kabartmış ve halk soykırımı uğrama tehlikesi başgösterdiğinden yanlarına eşya ve hayvanlarını da alarak Çin’e mecburi bir göç/kaçış gerçekleştirmiştir. Göç esnasında iklim şartlarından, açlıktan, susuzluktan birçoğu hayatını kaybetmiş, Çin sınırına ulaştıklarında ise arkalarından yetişen Çarlık birliklerinin yoğun top atışı altında kalmışlardır. Çin sınırında ise Çinli askerler ve Kalmuk milisler tarafından tüm malları ellerinden alınmıştır. Bütün bu zorlukları aşarak Çin sınırlarını geçenler ise açlıkla mücadele etmek zorunda kalmış, bir kap buğdaya çocuklarını satmak zorunda kalan aileler olmuştur. Bu sebeple göç kavramı bu bağlamda Kırgız halkının yaşadığı bu büyük trajedinin anahtar kelimesidir.

Karakter Tahlili

Ana kahraman: Anlatıda anlatıcı karakter (ben anlatıcı) işlevine sahip olan ana kahraman kendisinin ve ailesinin içinde bulunduğu trajik durumu eser boyu tahkiye etmektedir. Ana kahraman anlaşıldığı üzere yazarın kendisidir. Ana kahraman, genç, tecrübesiz ancak geleceğe umutla bakan ihtiyatlı ve yılmaz bir karakterdir. Tüm gücünü ailesinin huzur ve mutluluk içinde yaşaması için harcamaktadır. Elinden geldiğince kardeşlerini bir arada tutmaya çalışsa da bunda çok başarılı olamaz. Ancak kardeşi Bekkul’u kölelik hayatından kurtarabilmiştir. İnsanların yaşadığı acılara kayıtsız kalamayan, fakir ve çaresiz insanlara karşı hep acıma duygusu besleyen ana kahraman aynı zamanda Sovyetler bünyesinde şekillenen yeni Kırgız hayatının geleceğe umutla bakan gençliğinin azim ve umut sembolüdür.

Elebes: Umutsuz, telaşlı ve endişeli bir karakterdir. “Elebes eskiden beri olur olmaz şeylere kaygılanan, telaşlanan bir adam. Ara sıra doru kısırağı kursağından mahmuzlar, kaygılı sözleriyle kendi kendine mırıldanır. Yürürken üzüntülü bir yüz ifadesiyle doğuya asık suratlı bakar ve “Tanrı’nın yağmuru da yağmaz oldu!” der. Ben seslenmem. Sağa sola sırayla bakınırım. Elebes kısırağı bir daha mahmuzlar ve “Ey Tanrı, niye bizi böyle zavallı yaptın... diye fısıldar.” (Elebayev, 1974, s.154) Elebes’in üzüntü dolu sözleri çoktan kulaklara sinmiş, alışılmış olduğundan ailemiz ona pek önem vermez. Yüzü her zaman ekşi ilaç kokar gibi buruşuktu. Kendisi beyaz sakallı, yaşlanmış bir adam. Fakat “bu neden böyle” diye ben onun acı sözlerinin kaynağını arar, üzerinde çok düşünürdüm. Bunun gibi olur olmaz şeylere kaygılandığı zaman bazen Burmake: “Onun eski hastalığı yine mi nüksetti? Mutlu olacağımız gün gelir mi hiç?” derdi. (Elebayev, 1974, s.156)

Beysembi: Dirayetli ve cesur bir karakterdir. Tüm zorluklara göğüs germiştir. Ailenin zor zamanlarında hep aileyi bir arada tutmayı başarmış, Çin'e göç ettiklerinde Elebes'in zaman zaman yetimleri gıda karşılığı satma teklifine şiddetle karşı çıkmıştır. Vefat edene kadar aileyi bir arada tutmayı başarmıştır.

Burmake: Tek başına çoğunluğu yeğenleri olmak üzere birçok çocuğa bakmış, ailenin yaşadığı sorunlarda hiçbir sorumluluktan kaçmamış, evin erkeklerine parlak fikirleriyle destek vermiş ve en son Çin topraklarında hastalıktan vefat etmiş güçlü bir karakterdir. Burmake'nin yazarın üzerinde özel bir etkisi bulunmaktadır. Ana kahraman yani yazar Burmake'ye özel bir saygı duymaktadır. Burmake yazarın yengesidir.

Baybolot: Eserde sadece bir bölümde var olan Baybolot cesur bir karakterdir. Askere alınacak gençlerin olduğu listeyi Ibike'nin elinden alsa da yakalanır ve sorguya çekilir. Sorguda Baybolot'un söylediği sözler Çarlık Rusya'nın Kırgız topraklarında yürüttüğü koloni siyasetisini göstermesi bakımından değerlidir: "Listeyi aldığım doğrudur, ancak neden sadece bizleri askere alıyorsunuz? Eğer siz gerçekten iyi bir yönetici olsaydınız bu meseleyi adaletle çözerdiniz?! O listede zenginlerin, yöneticilerin çocukları var mı? Zenginler çocuklarını göndermiyor, onların yerine biz fakirler gidiyoruz Hani nerede sizin adaletiniz?!" diyerek vilayet komiserine bakar. Vilayet komiseri "Göstereceğim sana!" diyerek Baybolot'a bağırır. "Çar'ın adaletli çağrısına nasıl karşı çıkarsın it, sana şimdi ne yapayım?!" deyince (Elebayev, 1974, s.199) Baybolot hiç çekinmeden cevap verir. "Çar'ın adil olduğunu söylüyorsun. Topraklarımızı işgal edeli elli yıl oldu. İşgalden beri çekmediğimiz kalmadı. Suyumuzu ve topraklarımızı ele geçirdi. Buna alıştık. Yerimizi yurdumuzu bırakıp başka diyarlara gittik. Göreceğimiz günden, içeceğimiz sudan ayrıldık. Biz küçücük topraklara bile sahip değilken Rus köylülerine kırkar ellışer hektar arazi verildi. Toprağımızı işlemeye suyumuz yok. Ak karlı tepelerdeki pınarlara bile el koydu. Hayvanlarımızı otlatacak yerimiz yok. Sürekli vergi vermekten başımızı kaldıramıyoruz." Bunlar yetmiyormuş gibi amirler de sürekli tepemizde. Vergileri ödeyemezsek hapse atıyorlar. Şimdi de tutmuş asker almak istiyorsunuz. Şimdi söyle bakalım, nerede Çar'ın adaleti?!" (Elebayev, 1974, s.200)

Kaynakça

Aşlar, Halit (2006) Mukay Elebayev'in Hayatı, Edebî Kişiliği, Hikâyelerinin Tahlili ve Türkiye Türkçesine Çevirisi. KTMÜ, SBE, Türkoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Aşlar, Halit (2011) "Çağdaş Kırgız Edebiyatının İlk Romanı Uzak Yol Üzerine Bir İnceleme" IV. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu 27-29 Nisan Bildiriler Kitabı.

Broydo, G.İ. (1991). "1916-Cıldagı Kırgız Kötörölüşününün Tarihine Materialdar." Ala Too, No 6.

Elebayev, Mukay (1974) Tandalgan Çıgarmalardın Bir Tomduk Cıynagı. Kırgızstan Basması.

Maksütov, Baktıbekuluu. (2016). Ürkün:1916 Cıl. Bişkek: Uluu Toolor Yay.

Ziyayev, Hamit. (2007). Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele (XVIII. – XX. Asır Başları) (Çev.:Ayhan Çelikkbay) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.